

Іван ВОРОТНЯК

**СТАРОДАВНЯ І СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ:
ОСОБЛИВОСТІ ПОШУКУ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ
ІНФОРМАЦІЇ В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ І ОСВІТНЬОМУ
ПРОЦЕСІ**

Дана стаття присвячена питанню використання інтернет-ресурсів у процесі вивчення стародавньої і середньовічної історії. Здійснено контент-аналіз російсько- і україномовних web-сайтів, на яких представлені тексти джерел, монографії та наукові статті з історії стародавнього світу і середніх віків. Визначені основні проблеми і перспективи подальшого використання інтернет-ресурсів у наукових дослідженнях і освітньому процесі.

Ключові слова: історія стародавнього світу, історія середніх віків, інформаційний ресурс, представницький ресурс, науковий ресурс, освітній ресурс, соціальні мережі, репозитарій, електронний журнал, контент-аналіз, інформаційна евристика.

Іван ВОРОТНЯК

**ДРЕВНЯЯ И СРЕДНЕВЕКОВАЯ ИСТОРИЯ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ:
ОСОБЕННОСТИ ПОИСКА И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ИНФОРМАЦИИ В НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ**

Данная статья посвящена вопросу использования интернет-ресурсов в процессе изучения древней и средневековой истории. Осуществлен контент-анализ русско- и украиноязычных web-сайтов, на которых представлены тексты источников, монографии и научные статьи по истории древнего мира и средних веков. Определены основные проблемы и перспективы дальнейшего использования интернет-ресурсов в научных исследованиях и образовательном процессе.

Ключевые слова: история древнего мира, история средних веков, информационный ресурс, представительный ресурс, научный ресурс, образовательный ресурс, социальные сети, репозитарий, электронный журнал, контент-анализ, информационная эвристика.

Ivan VOROTNYAK

**ANCIENT AND MEDIEVAL HISTORY IN THE INTERNET:
SEARCH, FEATURES AND PROSPECTS USING INFORMATION
IN SCIENTIFIC ACTIVITIES AND EDUCATIONAL PROCESS**

The article examines the potential of electronic information resources for the study of ancient history and the Middle Ages. The main vector of development of world civilization at the beginning of XXI century. is in the development of information protection. The result of the information revolution becomes a type of

post-industrial society – the information society. To the top of the world community process of information society in the near future become a reality, for others – a guideline development.

The emergence of the Internet at the turn of XX-XXI century caused a “second revolution” and a new stage in the development of historical science. Over the last decade, going deeper immersion historians in the online environment to address specific educational and research missions. For the current stage is characterized not only a sharp intensification of the process of creating digital resources from history, but also an attempt to comprehend the related primary sources, methodological and other problems Internet is the most modern means to access to sources, the rapid exchange of information between scientists, promotion of historical knowledge and provide complete information on research and development in history. Therefore, before the historic resources on the internet faces three major problems: 1) presentation of scientific information; 2) educational functions, and 3) popularization of science. Being a global information environment, online resources provide a variety of possibilities for its use as a scientific and educational process: it is necessary literature search, familiarity with archival documents and other sources, information on conferences and grants, exchange of views on important historical topics and many other. However, the networking, the use of network resources raises many problems, ranging from the quality of information and ending her search. In this regard must be able to critically evaluate specific Internet resources and meaningful approach to their use.

The main problems of working with information resources on the Internet are as follows: 1) the lack of structured information. To facilitate the search for such documents was proposed several models for such information, within which the information is provided in the form of roll-call graph vertices and arcs; 2) redundancy information. About a third on the Internet, containing documents that are exact or approximate copies of other documents; 3) the presence of conflicting and inaccurate statements. Most modern search engines solve this problem by using full-text indexing of documents and further analysis. 4) a large number of errors (eg, grammatical errors, flaws, problems with digitization, etc.). These errors were the result of uncontrolled quality, including the lack of editorial control over the information that is published

Quality analysis of the network resources should be based on the following aspects: 1) the nature of the information posted on the web page. Having information about the author or developer site information, academic performance online project; 2) information on sponsoring site, its motivation (profit, news, propaganda, scientific information); 3) the reliability and quality of preparation. Compliance with this material with similar or published sources; 4) the frequency of updates to the site. Constant and regular updates are usually a sign of the quality of the resource. One indicator of the lack of updates this site is to have links to external sites disappeared; 5) the presence of links, reviews, reviews of the site, made by professionals in this field. 6) hosting in a domain environment;

7) *having advertisements. Academic sites usually have advertisements, although some high-quality resources can have unobtrusive ads. Generally, the more ads, the less severe is the site;* 8) *how much “academic” is the style of this site?*

Historical resources can be divided into representative, research and education.

Representative resources provide general information on a variety of historical profile: educational institutions, research institutes, archives, museums, libraries, etc. In addition, the representative resources include information about ongoing conferences, new publications, and various research projects and grants (websites leading academic institutions in Ukraine and Russia).

Research resources – those that can be used for scientific research. These include projects implemented by scientific organizations, designed for researchers and students Sites libraries and depositories, where the electronic versions of scholarly books and articles, ezines.

Educational resources include primarily electronic versions of different learning and teaching materials. It could be books and textbooks on the history curriculum of various courses, textbook texts of historical sources, historical maps, encyclopedias, dictionaries, etc. In this case, can be used as an educational and research resources, as they are also educational load, making this distinction is largely arbitrary.

Sometimes it is quite difficult to include an information resource to any one of the defined categories, since it formally can belong to both representational and educational or educational and scientific resources. Conducted a content analysis of electronic resources described confirming their species diversity and gives reason to believe the prospect of using these materials as to explore the historical past, which primarily are topical for both study and for serious scientific studies, publication of results and discussion the scientific community of experts and historians. However, even more urgent topic of critical selection and interpretation of information obtained through search on the worldwide global network.

Keywords: *Ancient History, Medieval History, resource, resource representative, research resources, educational resources, social networks, Repository, blogs, content analysis, heuristic information.*

Історичний процес розвитку суспільства, який є об'єктом і предметом дослідження історичної науки та освіти, з точки зору його змісту можна розглядати як процес створення, накопичення, переробки і передачі інформації, як поступальний розвиток і зміну форм і засобів інформаційного обміну. З цих позицій прогресивно поступальний характер суспільного розвитку може осмислюватися як перехід від менш досконалих до більш досконалих засобів і форм. Ключовими віхами, що визначають межі історичних епох розвитку людської цивілізації і їх сутність, можуть виступати інформаційні революції і фази інформаційного обміну. Виробництво інформації,

вдосконалення засобів і способів інформаційного обміну можна розглядати як одне з найважливіших джерел прогресу у всіх галузях соціально-економічного, політичного і духовного життя.

На основі інформаційного підходу до історії можна виділити в якості основних етапів розвитку цивілізації відповідні фази інформаційного обміну. Рубежами їх виступають інформаційні революції [5, с. 19].

При всіх відмінностях інформаційних революцій вони розглядаються як поява і широке розповсюдження принципово нових засобів створення, зберігання, обробки і передачі інформації. При цьому вони призводять до якісних змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства в цілому. Відповідно з інформаційними революціями та змінами, які вони породжують у сфері інформаційного обміну, можна виділити основні епохи (культури) такого обміну, або фази цивілізаційного розвитку суспільства: довербальна, усна, письмова, книжкова, електрична, комп'ютерна.

До засобів передачі інформації на довербальній фазі відносяться: міміка, жести, звуки, наслідування, які забезпечували примітивну комунікацію між людьми. Виникнення мови призводить до усної фази розвитку (дописемна культура), основним засобом передачі інформації стає вербальна комунікація, зберігання інформації відбувається за рахунок природної пам'яті людини.

Письмова фаза (писемна культура) характеризується появою знакової системи для звуків, вперше з'являється можливість передавати інформацію без безпосереднього контакту учасників інформаційного обміну, а також передавати інформацію не тільки в рамках одного покоління або від попереднього покоління до наступного, а й через покоління.

Початок книжкової фази (книжкова культура) поклав винахід верстата Гутенберга (1440-1450 рр.). Книгодрукування дозволило тиражувати інформацію і таким чином здійснювати більш масовий і оперативний інформаційний обмін, істотно розширити його масштаби.

Винахід електрики забезпечив появу нових засобів комунікації: телеграфу, телефону, радіо. Електрична фаза розвитку суспільства характеризується можливістю оперативної передачі інформації та її накопичення в будь-якому обсязі. Зростання кількості інформації в суспільстві і необхідність передачі, зберігання і обробки все більших її обсягів призводять до появи комп'ютерів. На комп'ютерному етапі процеси систематизації, зберігання, переробки і передачі інформації автоматизуються; створюються електронні ресурси, в електронний формат переводяться ресурси на традиційних, в першу чергу,

паперових носіях. Виникають нові технології пошуку інформації та доступу до неї. Цей період характеризують три фундаментальні інновації:

- перехід від механічних та електричних засобів перетворення інформації до електронних;
- мініатюризація всіх вузлів, пристроїв, приладів, машин;
- створення програмно-керованих пристроїв і процесів [5, с. 19].

У другій половині ХХ ст. в сфері інформатики відбулися три революції: поява “великих” ЕОМ, створення персональних міні-комп’ютерів і виникнення Інтернету. Протягом життя одного покоління елітний клуб під назвою “Інтернет” зі своєї замкнутої корпорації перетворився на глобальну комп’ютерну мережу, що налічує мільйони користувачів, розвиток якої розглядається дослідниками як найбільш визначне явище інформаційної революції кінця ХХ ст. З появою Інтернету відбулося, за словами Ф. Уебстера, народження “мережевиків”, які “знаходять можливість подорожувати, як вони самі того бажають, та існувати у світі, де немає примусу” [24, с. 344].

Основний вектор розвитку світової цивілізації на початку ХХІ ст. знаходиться у сфері становлення інформаційного середовища. Результатом інформаційної революції стає постіндустріальний тип суспільства – інформаційне суспільство. Для провідних країн світового співтовариства процес формування інформаційного суспільства в найближчий період стане реальністю, для інших – орієнтиром розвитку.

Виникнення Інтернету на рубежі ХХ-ХХІ ст. викликало “другу революцію” і новий етап у розвитку історичної інформатики. У другій половині ХХ ст. багато країн вступили в постіндустріальну цивілізацію, яка створила необхідні соціально-економічні та технічні передумови для виникнення комп’ютерної техніки та мережевих технологій. Процес освоєння істориками глобальної інформаційної мережі пройшов три етапи: 1-й – до 1996 р., коли переважало питання, що ж це таке Інтернет; 2-й – з 1996 по 1998 рр., коли в основному, запитували, наскільки потрібен Інтернет історикам; 3-й – з 1998 р., коли основним стало питання, де можна знайти необхідні ресурси. Іншими словами, впродовж останнього десятиліття відбувається все глибше занурення істориків в інтернет-середовище для вирішення конкретних освітніх і дослідницьких завдань. Для сучасного етапу характерні не тільки різка інтенсифікація процесу створення електронних ресурсів

з історії, а й спроби осмислення пов'язаних з цим джерелознавчих, методологічних та інших проблем [26, с. 63].

Інтернет є середовищем, в якому сьогодні пишеться історія, і являє собою нові форми розробки історичних проблем. Свідченням тому служать різноманітні історико-орієнтовані сайти та портали. Інтернет стає найдинамічнішим засобом відображення явищ і процесів, що відбуваються в історичній науці як на організаційному, інституційному, так і змістовному рівнях [10, с. 18].

Незважаючи на те, що тема використання інтернет-ресурсів в наукових дослідженнях, як і власне сама глобальна інформаційна мережа, є порівняно новим явищем у науковому дискурсі, означена проблематика представлена значним історіографічним доробком.

В Росії у 1992 р. було створено науково-дослідну асоціацію “Історія і комп'ютер”, що об'єднує провідних фахівців з історичної інформатики не лише Росії, але й більшість науковців країн СНД, у тому числі й України, а також західних фахівців. У 1994 р., на другій конференції Асоціації в Москві, нідерландський дослідник П. Доорн одним із перших на пострадянському просторі поставив питання про роль і значення Інтернету для істориків [7, с. 122].

В. М. Владимиров у 2001 р. сформулював ключові питання, що характеризують основні етапи взаємовідносин істориків та всесвітньої глобальної інформаційної мережі Інтернет: 1) “Так що ж це все-таки Інтернет?”; 2) “Наскільки потрібний Інтернет історикам?”; 3) “Де можна знайти необхідні ресурси?” [4, с. 288].

Найбільш обговорюваними темами продовжують залишатися теоретичні й прикладні проблеми інформаційного наповнення спеціалізованих web-сайтів [21], способи представлення історичних джерел у мережі [13], джерелознавчий опис інтернет-ресурсів і вироблення адекватних методів їхнього дослідження [14], а також зберігання й використання в довгостроковій перспективі. У науковому історичному співтоваристві порушується питання про можливе виникнення в недалекому майбутньому спеціальних історичних дисциплін: “комп'ютерного джерелознавства”, “комп'ютерної палеографії”, “комп'ютерної історіографії” [15]. До обговорюваних проблем науково-дослідного характеру тісно примикають проблеми, пов'язані з освітою. Сформована порівняно недавно концепція відкритої освіти розглядає Інтернет як основний елемент освіти майбутнього, що робить необхідним створення в глобальній мережі спеціалізованих освітніх порталів, у тому числі й з історії [21]. Активно обговорюється проблема впровадження Інтернет у традиційний

навчальний процес через використання мережних ресурсів і створення комплексних навчальних програм на основі Інтернет-технологій. Таким чином, можна говорити про офіційне визнання використання і всебічного вивчення можливостей глобальної мережі в історичних дослідженнях і освіті.

У 2004 р. співробітники кафедри історії стародавнього світу Пермського університету видали методичний посібник “Інтернет-ресурси у вивченні історії стародавнього світу” [9], в якому проаналізовані російськомовні мережеві ресурси з історії стародавнього Сходу та античної історії. Охарактеризовані спеціалізовані сайти, на яких виставлені тексти джерел, монографії та наукові статті.

На думку Л. Афанасьєвої, основні напрями використання Інтернету в історичній освіті та науці можна визначити таким чином:

1. Інтернет як засіб наукової комунікації спільноти істориків. Цей напрямок передбачає створення “представницьких сайтів” установ і організацій, що займаються дослідженням проблем історії – наукових установ, історичних факультетів вузів, творчих колективів, асоціацій та історичних клубів, домашніх сторінок науковців та інших авторів.
2. Інтернет як довідник – інформаційна евристика з актуальних проблем історії. Цей напрямок передбачає створення і використання пошукових систем, каталогів посилань на інтернет-ресурси з різних питань.
3. Інтернет як бібліотека – публікації наукових праць з історії.
4. Інтернет як архів і музей – віддалений доступ до історичних джерел.
5. Інтернет як лабораторія історика.
6. Інтернет та освіта історика [2].

Висвітлюючи розвиток Інтернет-ресурсів з етнографічної проблематики А. Туторський [23] виділяє чотири напрями наукового використання Інтернету: бібліографічна евристика, використання онлайн-бібліотек, інтенсифікація контактів наукової спільноти та пошук польових етнографічних матеріалів. Найперспективнішими, на думку вченого, є два напрямки розвитку Інтернету: створення електронних архівів польових матеріалів, а також проведення досліджень з антропології Інтернету.

У статті М. Бистрицького [3] висвітлено поточну ситуацію і шляхи еволюції сучасних інформаційних ресурсів в галузі візантиністики. В ній подано огляд інформаційних ресурсів і прослідковані основні тенденції розвитку і вдосконалення ресурсів. Однак дана публікація не є вичерпною, в ній, зокрема, відсутня інформація про один з найрепрезентативніших візнатознавчих онлайн-проектів – “Василевс”, що функціонує в українському віртуальному просторі

(<http://byzantina.wordpress.com>), розробником і адміністратором якого є харківський вчений-візантиніст А. Домановський. Те саме стосується наукових спільнот, що функціонують в соціальній мережі “vkontakte”.

Вагомим здобутком вітчизняної історіографії з означеної проблематики є навчальний посібник харківського історика В. Кулікова [12], в якому описані інформаційні ресурси Інтернету, показано можливості сучасних пошукових машин та методи складного пошуку інформації, описано стратегію пошуку історичної інформації.

Помітним явищем в українській науці став захист кандидатської дисертації О. Ждановича [8] “Дослідницькі ресурси історичної тематики в мережі Інтернет: створення та використання”, в якій автором окреслені основні засади розбудови сайтів історичної тематики на прикладі порталу Інституту історії України НАН України; визначено принципи формування та основні складові ресурсів історичного профілю; систематизовано наукові ресурси історичної тематики; досліджено питання створення та використання баз даних як основного засобу формування Інтернет-ресурсів; проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку інформаційних баз та сервісів у складі історичних порталів.

В статті харківського дослідника А. Домановського [6] на прикладі тематичного сайту з історії Візантії “Василевс. Українська візантиністика”, розміщеного в мережі Інтернет на блоговій платформі, здійснено детальний контент-аналіз проекту, розглядаються інформаційні і методичні можливості використання регулярно оновлюваного онлайн-ресурсу в популяризації науки і навчальному процесі.

Варто зауважити, що даний онлайн-проект привернув увагу українських науковців, підтвердженням цього є розгорнута стаття-рецензія [18], присвячена детальному опису сайту і характеристиці розміщених матеріалів, розглянуті можливості їхнього використання в науковій та освітній діяльності.

Розуміння історіографії як історії історичної науки дозволяє розглядати Інтернет як нове сучасне середовище і засіб історіографічного дослідження. Підставою для цього твердження є насамперед те, що саме в Інтернеті на сьогоднішній день створюються, зберігаються і стають доступними як цифрові версії традиційних історіографічних джерел, так і нові їх типи. Це знаходить своє вираження в реалізації великих Інтернет-проектів з оцифрування об’ємних колекцій наукових праць, в тому числі й історичних,

світових бібліотек, як, наприклад, проект, здійснюваний Google. Реалізація подібних проектів створює можливості більш інтенсивного включення праць, раніше важкодоступних історикам, в історіографічні дослідження. Інтернет стає динамічним засобом відображення явищ і процесів, що відбуваються в історичній науці як на організаційному, інституційному, так і змістовному рівнях. Запити через пошукові сервіси Інтернету дають різноманітну і вельми показову інформацію, що характеризує різні сторони і аспекти стану та розвитку історичної науки і спільноти, в тому числі виражені кількісними даними. Це створює можливість застосування для обробки даної інформації статистичних методів [11, с. 62].

Говорячи про Інтернет як сучасне середовище історіографічного дослідження, слід звернути увагу і на унікальність мережі в цьому відношенні. У зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій набувають все більшого значення нові форми розробки, зберігання і представлення історичного знання. Природно, що створювані та існуючі в середовищі Інтернет, вони можуть вивчатися ефективно насамперед засобами самого Інтернету. Так, одним з нових типів джерел виступають сьогодні сайти наукових організацій та установ, центрів історичної науки, сайти традиційних періодичних наукових видань (журналів) та електронних періодичних видань історичної тематики. До числа джерел історичного знання, що характеризують сучасний етап історичної науки і процеси, що в ній відбуваються, відносяться: електронні архіви, бібліотеки, тематичні історико-орієнтовані ресурси та інші історико-орієнтовані системи. Вони або безпосередньо розміщені в мережі, або інформація про них все більшою мірою міститься на відповідних сайтах. Констатація даних фактів дає підстави говорити не просто про можливість, а про необхідність систематичного проведення на сучасному етапі розвитку історіографії досліджень історіографічного характеру в Інтернеті, що робить актуальним розробку відповідних інструментаріїв, технологій і методик [11, с. 62].

Інтернет представляється найсучаснішим засобом, спрямованим на широкий доступ до джерел, оперативний обмін інформацією між вченими, популяризацію історичного знання і надання повної інформації про дослідження і розробки в історичній науці. Тому перед історичними ресурсами в Інтернет постають три основних завдання: 1). представлення наукової інформації; 2). освітні функції; 3). популяризація науки.

Будучи глобальним інформаційним середовищем, Інтернет-ресурси надають найрізноманітніші можливості свого використання як в науковому, так і освітньому процесі: це і пошук необхідної літератури, знайомство з архівними документами та іншими джерелами, отримання інформації про конференції та гранти, обмін думками з актуальних історичних тем та багато іншого. Водночас, робота в мережі, використання мережевих ресурсів породжує безліч проблем, починаючи від якості інформації і закінчуючи її пошуком. У зв'язку з цим необхідно вміти критично оцінювати конкретні Інтернет-ресурси і осмислено підходити до їх використання [1, с. 19-20]. Для того, щоб уникнути як розмивання специфіки поняття “історичні інформаційні ресурси”, так і невиправдано суворого його обмеження дозволить наступне визначення даного поняття: історичні інформаційні ресурси – це інформаційні ресурси, що відносяться до предметної галузі історичної науки та освіти. Таким чином, в якості родового поняття використовується термін “інформаційні ресурси”, а в якості видової ознаки – приналежність до історичної тематики [10, с. 17].

Інформаційний комплекс, спрямований на вирішення цих завдань, представляється необхідним для кожного історичного сервера. У цей комплекс повинні входити такі структурні елементи: блок загальної інформації про засновника/розробника (найменування, підрозділи, список співробітників з тематикою їхніх досліджень, поштова та електронна адреси); блок наукової інформації (проекти організації або її співробітників, наукові статті та публікації, новини досліджень); блок специфічної інформації (для освітніх установ, наприклад, список навчальних курсів, для музеїв – короткий опис діючих експозицій і виставок і т.п.); блок допоміжної інформації (посилання на інші станції Інтернет). Необхідно відзначити, що існування освітнього закладу не представляється можливим без ведення науково-дослідної роботи, а наукова інформація не повинна створюватися тільки для дослідників. У той же час завдання популяризації науки і донесення наукового знання до широкого загалу постають перед освітніми та науковими установами в однаковій мірі [19, с. 138].

Важлива функція Інтернету, про яку не варто забувати, полягає сьогодні в тому, що він постає як своєрідне поле самопрезентації різноманітних позамережевих інституцій та спільнот, ідентичність яких пов'язана з “історією”: будь-то музеї, архіви, наукові журнали, енциклопедії, історичні факультети університетів, дослідні групи, або неформальні групи “ентузіастів”, “дилетантів”, “любителів” [26, с. 65].

Інтернет-середовище є місцем побутування історичних джерел, що досить вигідно відрізняється від традиційних бібліотек і архівів: інформаційні центри, представляючи в оцифрованому вигляді багатющі фонди різного роду джерел, дозволяють ширше залучати їх у науково-освітній процес. Йому непритаманні громіздкість інформаційного обслуговування для отримання необхідного джерела безпосередньо у фондосховищах і певна неекономічність тимчасових витрат на їх відвідування та отримання матеріалів [1, с. 14].

Необхідно зазначити, що пошук у такому глобальному інформаційному просторі, як мережа Інтернет, – це досить складне завдання. В результаті обрані дослідником ресурси прямо і опосередковано нав'язують певні пріоритети роботи. Так, якщо в поле дослідження були введені джерела, що містять матеріали спекулятивного характеру, то пропоновані ними посилання на джерела, як правило, доповнюють і підтверджують їхні основні ідеї. Неодноразово зіштовхнувшись із такими сайтами, багато хто небезпідставно вирішує відмовитися від використання інформаційних ресурсів мережі Інтернет взагалі. Недосвідчений дослідник, захоплений яскравими концепціями і великими обсягами ідей і висновків, які постійно повторюються, ризикує сформулювати неадекватне уявлення про тему [8, с. 52].

Здійснення успішного пошуку в мережі Інтернет у більшості дослідників асоціюється з використанням пошукових систем (зростаюча популярність Google дає змогу говорити не про системи, а про систему). Однак отриманий таким чином список ресурсів часто не відповідає очікуваним результатам, а пріоритетні позиції у ньому посідають матеріали досить сумнівної якості. Особливо це стає помітним при роботі над темами, пов'язаними з історичною проблематикою, коли пошукові системи надають перевагу аматорським сайтам з високими показниками відвідуваності, порталам розважального характеру, у тій чи іншій мірі пов'язаним з історією, науково-популярним проектам, котрі впроваджуються засобами масової інформації. Такі ресурси можуть бути корисними для популяризації історії як стартові майданчики для вивчення нової теми, але для роботи над складною тематикою навряд чи можуть стати основою масштабних розробок і нових концепцій [8, с. 67]. Ситуація ускладнюється також і тим, що на сьогоднішній день жодна з існуючих пошукових систем не може здійснити повноцінний пошук по всій мережі. Показово, що в 2001 р. одна з найбільших пошукових систем Google заявила про кількість Інтернет-сторінок, пошук по

яких вона здійснює, і ця цифра склала 33 % від загальної кількості існуючих. Все інше – т. зв. “прихований” Інтернет, який недоступний через пошукові системи, хоча основна частина цієї інформації міститься у відкритих базах даних. Так, наприклад, пошукові системи не дають посилань на електронні каталоги національних та університетських бібліотек, файли у форматі pdf, jpg, gif (а саме в них у вигляді “картинок” розміщуються репринтні видання, якісні копії документів, візуальні джерела) та ін. Одночасно під час роботи з пошуковою системою вчений зустрічає велику кількість сторінок, що не мають ніякого відношення до наукової інформації, і змушений знайомитися з ними або хоча б їх заголовками. Це пояснюється тим, що принципи відбору матеріалу пошуковими системами не розраховані на професійну наукову діяльність. Вони пропонують в першу чергу інформацію з сайтів: 1) найбільш відвідуваних; 2) розроблених в тій країні, до якої належить пошукова система; 3) переважно комерційних (співвідношення комерційних і освітніх сайтів, які охоплює Google – 83% до 6 %). Звідси випливає висновок: з метою скорочення часу роботи по збору джерел і захисту від непотрібної інформації професійному досліднику необхідно відмовитися від пошукової системи як основного навігатора в мережі Інтернет [16, с. 8].

Найпродуктивніше починати пошук базової інформації (посилання на колекції, каталоги літератури, наукові проекти і заходи) на авторитетних наукових сайтах провідних дослідницьких центрів, що мають відношення до даної галузі історії, бібліотек і музеїв [16, с. 8].

Таким чином, окреслюються основні проблеми роботи з інформаційними ресурсами мережі Інтернет: 1. Недостатня структурованість інформації (наявність так званих слабоструктурованих даних). Для полегшення пошуку в таких документах було запропоновано кілька моделей надання такої інформації, в межах якої дані надаються у вигляді графіка з поіменними вершинами і дугами. 2. Надмірність інформації. Близько третини інформації в мережі Інтернет містять документи, що є точними або приблизними копіями інших документів. 3. Наявність суперечливих та недостовірних свідчень. Більшість сучасних пошукових систем вирішують цю проблему за допомогою повнотекстової індексації документів та подальшого її аналізу. 4. Велика кількість помилок (наприклад, граматичних помилок, огріхів, проблем з оцифруванням тощо). Ці помилки стали наслідком неконтрольованої якості, включаючи відсутність редакторського контролю над інформацією, що публікується [8, с. 55].

Аналіз якості мережевого ресурсу слід проводити з урахуванням наступних аспектів: 1) Які джерела інформації, розміщеної на даній сторінці? Чи відомий автор інформації або розробник сайту, якими є його наукові показники? 2) Хто є спонсором сайту? Яка його мотивація (прибуток, новини, пропаганда, наукова інформація)? 3) Достовірність та якість подання інформації. Як даний матеріал співставляється з подібними або опублікованими джерелами? 4) Чи відбувається оновлення сайту? Чи розвивається даний ресурс або існує небезпека, що інформація застаріла? 5) Чи існують посилання, відгуки, рецензії, огляди даного сайту, зроблені професіоналами в даній сфері [16, с. 8]. 6) Де розташований сайт? Якщо це сайт, розташований на освітніх (edu) або на державних (gov) доменах, то, як правило, це ресурс високоякісний. Більш критично варто поставитись до ресурсу, розташованого в комерційних доменах (biz, com, info, net, org). І особливо багато “сміття” є на безкоштовних хостінгах (narod.ru, geocities.com та ін.), оскільки будь-яка людина абсолютно безкоштовно, без жодної сторонньої допомоги за кілька хвилин може розмістити на безкоштовних серверах свій сайт. 7) Чи має сайт рекламні оголошення? Академічні сайти зазвичай не мають рекламних оголошень, хоча деякі якісні ресурси можуть мати ненав’язливі оголошення. Як правило, чим більше реклами, тим менш серйозним є сайт. 8) Наскільки регулярно оновлюється сайт? Постійне і регулярне оновлення, як правило, є ознакою якості ресурсу. Одним з показників відсутності оновлень сайту є наявність зовнішніх посилань на зниклі сайти. 9) Наскільки “академічним” є стиль оформлення сайту? [12, с. 44].

Виходячи з можливостей використання (або за потенційним призначенням) інформації, що міститься в них, історичні ресурси можна умовно поділити на представницькі, дослідницькі й освітні.

Представницькі ресурси містять загальні відомості про різні організації історичного профілю: освітні установи, науково-дослідні інститути, архіви, музеї, бібліотеки і т.д. Крім того, до представницьких ресурсів можна віднести інформацію про проведені конференції, нові публікації, різні науково-дослідні проекти і гранти.

Дослідницькі ресурси – це такі, які можна використати для наукового дослідження. До них належать насамперед історичні джерела різних видів, бази даних, а також наукові праці істориків. Як дослідницькі ресурси можна розглядати й каталоги бібліотек, і путівники по архівних фондах, які дозволяють знаходити потрібну літературу й попередньо визначати межі пошуку архівних документів.

Освітні ресурси містять у собі насамперед електронні версії різних навчальних і методичних матеріалів. Це можуть бути підручники й навчальні посібники з історії, навчальні програми різних курсів, хрестоматійні тексти історичних джерел, історичні карти, енциклопедії, словники і т.п. При цьому як освітні можуть використовуватися й дослідницькі ресурси, оскільки вони також несуть освітнє навантаження, що робить дане розмежування значною мірою умовним [20].

За підбором і способом організації матеріалів серед web-сайтів науково-освітньої спрямованості можна виділити наступні групи: звичайні web-сторінки, що являють собою цілісний комплекс різних електронних документів, об'єднаних певною тематикою; колекції електронних текстів і зображень (віртуальні бібліотеки), у яких зібрані переважно електронні аналоги письмових творів, раніше опублікованих у традиційній паперовій формі, або фотографії, плакати; електронні бібліотеки, тобто сайти традиційних бібліотек, що надають доступ до електронних каталогів бібліотеки і копій творів, що становлять її книжково-журнальні зібрання [27, с. 388]. Словники й енциклопедії – сайти з розгалуженою системою пошуку, що надають довідкову інформацію з електронних версій, опублікованих раніше, або з оригінальних електронних довідкових і енциклопедичних видань. Каталоги ресурсів, що містять тільки посилання на різні мережні ресурси, згруповані в тематичні розділи. Подібні каталоги, часто забезпечуються системою пошуку потрібних посилань по ключових словах. Виходячи з означених вище критеріїв, спробуємо охарактеризувати найбільш відомі російсько- й україномовні інтернет-ресурси з стародавньої і середньовічної історії.

Представницькі ресурси. Для тих, хто цікавиться історією стародавнього і середньовічного сходу, доречним буде знайомство із змістом сайту Інституту східних рукописів Російської Академії Наук (Санкт-Петербург) (<http://www.orientalstudies.ru>). Найбільший інтерес становлять рубрики “публікації” і “періодика”, де систематично викладаються повнотекстові електронні версії наукових статей, анотовані описи монографій співробітників інституту, тексти дисертацій, захищені в останні роки. Змістовним є розділ “новини”, де представлена інформація про наукове життя інституту: лекції та семінари, захист дисертацій, обговорення публікацій тощо. Пошук інформації можна здійснювати за допомогою складної системи пошуку: представлені алфавітний, тематичний каталоги, каталог рукописів. Матеріали представлені також в категоріях: “переклади”,

“неопубліковані”, “готуються до друку”, “в друці”, “50 останніх доданих”, “детальний запит”, “публікації співробітників за останні 10 років”. Для зручності і оперативності пошуку інформації можна скористатися підсайтами, на яких матеріали розміщені за географічним і цивілізаційним принципом: антикознавство (<http://studia-antiqua.orientalstudies.ru>), арабістика (<http://arabica.orientalstudies.ru>), ассириологія (<http://assyriaca.orientalstudies.ru>), бірманістика (<http://birmanica.orientalstudies.ru>), гебраїстика (<http://hebraica.orientalstudies.ru>), єгиптологія (<http://aegyptica.orientalstudies.ru>), індологія (<http://indica.orientalstudies.ru>) та ін.

Доволі насиченим в інформаційному плані є сайт “Санкт-Петербурзького товариства візантійсько-слов’янських досліджень” (<http://byzantinorossica.org.ru>), що було засноване в 1993 р. Поряд з оригінальними авторськими матеріалами, вперше розміщеними в контенті, відвідувачам сайту надаються також й інші електронні ресурси, доступ до яких не обмежений або узгоджений з суб’єктами авторських прав. Крім того, проект забезпечений великим каталогом посилань на інші web-сторінки спорідненої тематики, включаючи класичну філологію, біблеїстику і ассириологію, ресурси яких проливають світло на історичні корені іудео-християнських традицій, успадкованих народами візантійсько-слов’янського кола. Структура порталу складається з чотирьох основних розділів: “електронні публікації”; “електронні каталоги”, “електронні архіви”, “електронні бібліотеки”. У розділі “електронні публікації” представлені цифрові версії публікацій Товариства, друквані версії яких ще не вийшли у світ. Для зручності відвідувачів сайту в даному розділі відтворюються також і деякі класичні праці. Третій підрозділ виділений за предметними критеріями: “писемні пам’ятки”, пам’ятки іконографії”, “Візантія”, “Русь і варяги”.

В структурі сайту реалізовується проект “Архивы русских византистов” (<http://byzantinorossica.org.ru/arv.html>) – поліфункціональний електронний покажчик за опублікованими, введеними в обіг і неопублікованими дослідницькими матеріалами російських візантиністів, що зберігаються в архівосховищах Санкт-Петербурга. Тут відображаються результати багаторічної роботи з дослідження архівів російських візантиністів, які у друкваній формі опубліковані лише частково. Виявлені архівні матеріали консолідуються у формі електронних баз даних, відповідно до потреб сучасної науки. Матеріали проекту публікуються в процесі розробки в інтерактивному режимі. До покажчика архівних матеріалів додається

покажчик матеріалів Санкт-Петербурзької візантійської групи РАН, організованої в 1958 р., що продовжує свою діяльність донині.

Електронна бібліотека з візантиністики “Византинороссика” (<http://byzantinorossica.org.ru/Byzantinistica.html>) містить узагальнюючі та довідкові видання, словники, публікації писемних джерел та фундаментальні дослідження. Відвідувачам сайту доступні повнотекстові версії у форматі djvu, а також посилання на аналогічні ресурси Інтернету. При формуванні електронної бібліотеки (якщо не вказано інше) використані фонди бібліотеки Візантійського центру при Грецькому інституті Санкт-Петербурзького держуніверситету. Бібліотека складається з наступних розділів: 1. Довідкові та узагальнюючі видання: *generalia*. 2. Роботи з окремих наскрізних проблем Візантії: *varia*. 3. Хронологічні таблиці: *regesta*. 4. Константинополь: *Polis*. 5. Текстологія і палеографія: *textologica*. 6. Пізня античність і рання Візантія: *tardoantiqua – protobyzantina*. 7. Періодичні видання та серії: *periodica*. 8. Словники давньо- і середньогрецької мови: *lexica*. 9. Карти з історії Візантії: *geographica*.

Сайт “Византия” (<http://byzantium.ru>) має доволі репрезентативну бібліотеку, в якій вміщені публікації з найрізноманітніших аспектів історії імперії ромеїв. Для зручності розроблено алгоритм пошуку за каталогом авторів і каталогом книг та періодичних видань за аналогічним принципом, причому електронні версії є точною копією друкованих копій, які можна використовувати для науково-дослідницької роботи. У розділі “фото-галерея” представлено більше 300 фотографій шедеврів візантійського мистецтва і архітектури різних епох і місцевостей.

Довідково-інформаційна база “Библиография русского византиноведения” (<http://meridionalia.ru/Byzant/index.php?wn=00>) створена на історичному факультеті Московського держуніверситету під керівництвом академіка РАН, професора С. П. Карпова. Бібліографічна база даних містить роботи вітчизняних і зарубіжних вчених, опубліковані російською мовою, починаючи з 1991 р. Даний проект являє собою один із перших дослідів створення інтерактивного наукового інформаційного ресурсу, де дослідники можуть самостійно редагувати і додавати дані. Основний масив даних складають роботи вітчизняних і зарубіжних авторів, опубліковані російською мовою, що й відображено в назві бази. Крім того, враховуються публікації російських візантиністів, що виходять іноземними мовами. Хронологічні рамки – з IV по XV ст. Тематичні рамки найширші, включаючи роботи з філології та лінгвістики, мистецтвознавства

та археології, патрології та богослов'я, етнографії, географії та ін. Крім монографій і статей, враховуються тези доповідей та короткі повідомлення, а також рецензії, автореферати та дисертації. Роботи по можливості супроводжуються анотаціями і короткими коментарями із зазначенням рецензій, що були на них опубліковані.

Помітним явищем в репрезентації української візантиністики у віртуальному просторі став проект “Василевс. Українська візантиністика” (<http://byzantina.wordpress.com>), розробником і адміністратором якого є харківський вчений-візантиніст А. Домановський. Структура інформаційного ресурсу включає такі рубрики: “Статті”; “Анонси”; “Анотації”; “Візантійські вмотивування”; “Візантійські віддзеркалення”; “Візантійські відлуння”; “Візантійські відповіді”; “Візантія і сучасність”; “Гранти, конкурси, програми”; “Електронні ресурси”; “Захист дисертацій”; “Конференції”; “Наукова хроніка”; “Новини візантиністики”; “Про нас”; “Рецензії”; “Українські візантиністи”.

28 квітня 2011 р. відбулася презентація оновленої версії сайта учасникам з'їзду Міжнародної асоціації гуманітаріїв у рамках Міждисциплінарного наукового семінару “Візантійська традиція в Україні”, організованого спільно кафедрою історії стародавнього світу і середніх віків історичного факультету і кафедрою українознавства філософського факультету, Центром українських студій ім. Д. І. Багалія і Східним інститутом українознавства імені Ковальських. Інформаційний ресурс викликав чималий інтерес з боку гуманітаріїв як з України, так і з-поза її меж, які відзначили перспективність створення і розвитку такого роду тематичних блогів або сайтів [6, с. 10].

Того ж року відбувся Конкурс українських блогів “BUBA 2011”, де обирався сайт, яким українські Інтернет-користувачі цікавляться найбільше. За підсумками народного голосування в категорії “Тематичний або професійний блог” саме цей ресурс посів перше місце, а відрив від найближчого конкурента становив майже 250 голосів. За сумарною ж кількістю голосів серед усіх категорій ресурс посів друге місце. “Василевс” поступився лише блогу під промовистою назвою “Сайт про пивные заведенія”. З цього можна зробити тільки один висновок: пиво виявилось у підсумку цікавішим для нашого народу [18, с. 151].

Поза сумнівом, зростання популярності ресурсу обумовлене його інформаційним наповненням. Значний інтерес становить перш за все розділ “Статті”, який містить електронні варіанти (або перепосилання

на повні електронні варіанти) наукових і науково-популярних статей українських науковців. Нерідко, видані у збірках з дуже малими накладками, вони відразу стають бібліографічною рідкістю, й тому “Василевс” в цьому плані виконує вкрай важливу функцію – поширення наукової інформації серед колег. Значною мірою тут представлені праці саме істориків Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, наявні також і наукові публікації колег з інших наукових центрів України. Цікаво, що з часом посилання на “Василевса” почали з’являтися на бібліотечних сайтах у розділах “бази даних”. Зокрема, таке посилання розміщене на сайті Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка [6, с. 11].

Не менш важливим, ніж “Статті”, є розділ “Анотації”, в якому надається коротка інформація про книги з візантиністики, опубліковані в Україні (йдеться як про оригінальні дослідження, так і про переклади). Часто саме звідси колеги, особливо з-за кордону, дізнаються про нові монографічні дослідження українських колег. Показовим є інтерес, зокрема, до монографій С. Б. Сорочана: сторінки сайту, на яких йдеться про книги цього харківського візантиніста, завжди послуговуються високою відвідуваністю, а перепосилання на них чи не найчастіше з’являються на інших інформаційних ресурсах мережі Інтернет. Розділ “Захист дисертацій” містить анотації і автореферати дисертаційних досліджень, захищених в Україні. На сайті їх нараховується понад 40 від 1998 р. Доволі значна кількість досліджень за останні 15 років у такій складній “орхідейній” дисципліні, якою є візантиністика, попри різний рівень і якість самих праць, переконливо засвідчує, що українська наука про Візантію існує й має перспективи для подальшого розвитку [6, с. 11].

Провести чітку грань між представницькими і дослідницькими ресурсами доволі проблематично, оскільки як це було вище продемонстровано, на таких сайтах міститься чимало інформації, яку можна використовувати для дослідження актуальних проблем стародавньої і середньовічної історії. Однак, дотримуючись задекларованих критеріїв, спробуємо виділити і охарактеризувати **дослідницькі** ресурси:

Науково-освітній проект Російської християнської академії в Санкт -Петербурзі “Середньовічна християнська філософія і богослов’я” (<http://antology.rchgi.spb.ru>) представляє собою інформаційно-пошукову систему, що включає: 1) оригінальні латинські тексти та переклади на російську мову найбільш визначних філософів і богословів західного середньовіччя, науковий коментар,

біографічний та довідковий апарат; 2) словник латинських термінів і понять, по якому можливий пошук в рамках сервера як російською так і латинською мовами; 3) обширну загальну бібліографію та бібліографію по кожному автору, яка оновлюється щомісяця. Є також галерея середньовічної мініатюри, де розміщені електронні зображення колекцій середньовічних мініатюр, представлені рукописними відділами Санкт-Петербурзьких бібліотек, а також наявні посилання на світові ресурси існуючих віртуальних галерей.

Проект “Всемирная история” (<http://worldhist.ru>) був задуманий як єдиний мережевий ресурс для координації дослідницької і викладацької діяльності істориків Росії. Ідея створення сайту була сформульована і підтримана представниками 62-х університетів РФ – учасниками Всеросійської науково-методичної наради деканів і завідувачів кафедр історичних факультетів вузів (Москва, 29-31 січня 2003 р.). Сайт адресований науковим співробітникам, аспірантам, викладачам вузів, студентам, вчителям середньої школи і всім, хто проявляє інтерес до дискусійних проблем історії та життя сучасного співтовариства істориків. Завдання розробників сайту – представити максимально повну інформацію, необхідну історикам для проведення наукових досліджень, налагодження контактів з колегами в Росії і за кордоном, оволодіння сучасними дослідницькими методами і методиками, обговорення нагальних проблем і реалізації вже наявних інновацій у викладанні історії. Він представляє можливості для інтенсивного обміну досвідом, координації взаємодії у здійсненні науково-дослідних програм, розвитку нових напрямків історичної науки.

Бібліотека з історії і археології Криму “Bibliotheca Chersonesitana” (<http://www.library.chersonesos.org/index.php?lang=ru>) – проект реалізується в рамках співпраці науковців Національного заповідника “Херсонес Таврійський” (м. Севастополь, Крим, Україна) з колегами з Інституту Класичної Археології Техаського університету в Остіні (США) за підтримки Гуманітарного Інституту Паккарда. Метою даного проекту є оцифрування рідкісних видань і підготовка їх до розміщення в мережі Інтернет. На даний час доступні для роботи електронні версії таких наукових періодичних видань: “Записки Одесского Общества Истории и Древностей” (архів за 1844-1916 pp.); “Известия Императорской Археологической Комиссии” (архів за 1901-1918 pp.); “Известия Русского Археологического Института в Константинополе” (архів за: 1896-1912 pp.); “Известия Таврической Ученой Архивной Комиссии” (архів за 1897-1918 pp.);

“Известия Таврического общества истории, археологии и этнографии (архів за 1927-19129 pp.); “Материалы по Археологии России” (архів за 1866-1918 pp.); “Отчеты Археологической Комиссии” (архів за 1882-898 pp.).

“КиберЛенинка” (<http://cyberleninka.ru>) – це наукова електронна бібліотека відкритого доступу (Open Access), побудована на парадигмі відкритої науки (Open Science), основними завданнями якої є популяризація науки і наукової діяльності, громадський контроль якості наукових публікацій, розвиток сучасного інституту наукової рецензії і підвищення цитованості російської науки. Це п’ята в світі електронна бібліотека за ступенем видимості матеріалів в Google Scholar (за даними Webometrics: The Ranking Web of Repositories). Процедура реєстрації є доволі демократичною: можна шляхом прив’язки до персональної електронної адреси (e-mail) або увійти через обліковий запис (аккаунт) соціальних мереж “вконтакте”, “мой мир”, “однокласники”, “facebook”, “twitter”, “surfingbird”, “livejournal”, “Google Plus”.

Бібліотека комплектується науковими статтями, що публікуються в журналах Росії і ближнього зарубіжжя, в тому числі, наукових журналах, включених до переліку ВАК РФ провідних наукових видавництв для публікації результатів дисертаційних досліджень. Наукові тексти, представлені в бібліотеці, розміщуються в Інтернеті безкоштовно, у відкритому доступі і можуть бути знайдені як за допомогою популярних пошукових систем, так і за допомогою системи повнотекстового наукового пошуку з підтримкою російської морфології на сайті бібліотеки.

Каталог розроблений за предметним принципом, наявний також пошуковий рядок для введення ключових термінів і понять, назв періодичних видань чи прізвищ дослідників. Прикметно, що окрім загальних даних про журнал відразу відображається інформація про включення до переліку ВАК та Scopus. Наявний також каталог тем наукових статей на основі Державного рубрикатора науково-технічної інформації.

Користувачам бібліотеки надається можливість читати наукові роботи з екрана планшета, мобільного телефону та інших сучасних мобільних пристроїв. Необхідно також зазначити, що всі статті розміщені у форматі pdf і цілком відтворюють паперову версію публікації з детальним бібліографічним описом.

“Глобал фолио” – портал тематичних Інтернет-бібліотек (<http://www.globalfolio.net>). На даному сайті публікуються, по можливості,

повні зібрання творів античних авторів російською мовою, матеріали та дослідження з історії античності, середньовічні хроніки, гербовники та монографії з історії середньовіччя. Окремі розділи присвячені статтям про міфічних та історичних особистостей, алхімії, війнам, символам, битвам, зброї, нумізматиці, геммології і загадкам Ордену тамплієрів. У розділі “Догмат і віра” публікуються життя святих, патерики, прологи, мінеї і зібрання апокрифів.

В структурі сайту міститься проєкт “Медієваліст” (<http://www.globalfolio.net/medievalist/index.php>), де зібрані тексти хронік, історичні документи, літописи, мемуари, що відносяться до епохи середньовіччя і опубліковані російською мовою. В бібліотеці розміщені цифрові копії монографій російських, англійських і американських вчених, зокрема “Средневековый город и его обитатели” К. А. Іванова, “Истинная правда”. Языки средневекового правосудия” О. І. Тогоєвої, “Героїні хрестових походів” К. Блосса, “Тамплієри на Кіпрі” Ф. Вернера, “Хроніки Англії, Франції, Іспанії та прилеглих країн з другої половини правління Едуарда II до коронації Генріха IV” в 12 томах тощо. Слід зауважити, що англійське видання, датоване кінцем XIX ст., представлено у вільному доступі очевидно з урахуванням дотримання авторських прав. До того ж будь-яку книгу можна лише “пролистати” посторінково онлайн, однак не завантажити. Зрозуміло, що це зумовлює залежність дослідника в тому плані, що комп’ютер постійно має бути під’єднаний до мережі Інтернет, однак цілком відповідає юридичним нормам дотримання авторських прав.

Ще один сайт, включений в структуру порталу, є історико-мистецтвознавчий проєкт “Монсальват” (<http://www.monsalvat.globalfolio.net/library/index.php>), присвячений дослідженню історичних реалій стародавніх, античних і середньовічних культур. Містить статті про міфічних та історичних особистостей, з алхімії, про війни, архітектуру, символи, релігію, закони, битви, зброю, нумізматику, геммологію, є тексти першоджерел і документів, маловідомі факти і рідкісні зображення, словники імен, географічних назв і термінів. Варто вказати на ту обставину, що тексти книг доступні для завантаження посторінково у форматі pdf (тобто вони відповідають паперовому оригіналу), що складає певні труднощі, оскільки займає багато часу.

Останнім часом серед провідних наукових і освітніх установ як України, так і Росії розвивається практика створення інституційних репозитаріїв – електронних архівів для накопичення та збереження електронних публікацій, забезпечення довготривалого повнотекстового

та надійного відкритого доступу до результатів наукових досліджень певного закладу. Основне призначення інституційного репозитарію – накопичення, систематизація та зберігання інтелектуальних продуктів університетської спільноти, а також поширення цих матеріалів у відкритому доступі засобами інтернет-технологій у середовищі світового науково-освітнього співтовариства. Основними перевагами репозитарію є наступні: відкритий доступ до публікацій – безкоштовний, швидкий, постійний, повнотекстовий доступ в режимі он-лайн до науково-освітніх матеріалів, що забезпечується для будь-якого користувача Інтернету; реалізація інтернет-технологій 2.0 як засобу активного формування контенту дає змогу кожному користувачу розміщувати публікації та співпрацювати; акумуляція знань – накопичення та збереження результатів наукової діяльності за певною ознакою: за автором, дисципліною, науковою школою, інституцією; високі вебметричні характеристики доступу до публікацій – швидка індексація пошуковими машинами та гарвестерами; уніфікація та стандартизація форматів зберігання даних, використання програмного забезпечення з відкритим кодом – забезпечує живучість (наступність, крос-платформеність, мігрованість) ресурсу; персоналізація робочого простору – зручність інтерфейсу та відстежування внеску користувача; навігація по контенту на основі категоризації – структурованість та логічне розміщення інформації; кількісна оцінка обсягу інформації як індикатор рівня розвитку – об’єктивне відображення результатів наукової діяльності [17].

Доволі об’ємним є репозитарій Харківського національного університету ім. В. Каразіна (<http://dspace.univer.kharkov.ua>). Загалом видання історичного факультету налічують 1203 позиції. Пошук інформації можна здійснювати шляхом введення ключових термінів у пошуковий рядок, за алфавітним та іменним покажчиком, в наявних колекціях, що представлені наступними категоріями: “Із історії харківської історичної школи”; “Навчальні видання. Історичний факультет”; “Наукові видання. Історичний факультет”; “Наукові роботи. Історичний факультет”; “Наукові роботи студентів та аспірантів. Історичний факультет”. Варто зазначити, що в колекціях представлені праці дослідників кінця ХІХ – початку ХХ ст., що вже стали бібліографічною рідкістю. Варто назвати публікації з історії Стародавнього Сходу: Д. Овсянико-Куликовського, П. Г. Ріттера, О. П. Рославського-Петровського; з античної історії: А. П. Рославського-Петровського, В. П. Бузескула, І. В. Нетушила та ін. З-поміж сучасних дослідників стародавньої і середньовічної історії варто вказати праці

О. Пяничук, С. Д. Литовченка, І. П. Сергеева, С. Лимана, С. Сорочана, А. Домановського та ін.

Репозитарій науково-освітнього Центру антикознавства є структурним підрозділом Ярославського державного університету ім. П. Г. Демидова. Даний розділ представляє собою електронну бібліотеку Центру антикознавства (<http://antik-yaг.ru>). Представлені повні тексти робіт і електронний каталог наявних в бібліотеці Центру праць з античної історії, філософії та культури, класичної філології та інших антикознавчих дисциплін. Всього в базі даних представлено 2726 одиниць електронних публікацій російських і зарубіжних вчених-антикознавців, починаючи з середини ХІХ ст. і до сьогоднішнього дня. Розроблений детальний тематичний рубрикатор для пошуку необхідної інформації. Серед основних позицій представлені наступні: “методологія історії”; “методика історичних досліджень”; “джерелознавство стародавньої історії”; “публікації джерел”; “монети стародавніх суспільств і антична нумізматики”; “хронологія стародавньої історії”; “стародавні мови і класична філологія”; “стародавнє право”; “історія релігій стародавнього світу”; “культура стародавніх суспільств”; “загальні праці з історії стародавнього світу”; “підручники та навчальні посібники з історії стародавнього світу”; “географія, природа, клімат стародавніх цивілізацій”; “первісне суспільство, племінний світ”; “етногенез, етнологія”; “археологія: Стародавній Схід і античність”; “історія Стародавнього Сходу”; “історія Стародавньої Греції”; “античне Середземномор’я”; “античне Причорномор’я”; “Кавказ і Закавказзя в античності”; “історія Стародавнього Риму”; “історія середніх віків”; “стародавній світ Нового Світу”; “історіографія стародавньої історії”; “персоналії дослідників (історики, археологи, філологи-класики, юристи)”; “наукове життя (конференції, симпозиуми, семінари, круглі столи)”; “економіка стародавніх суспільств”; “соціальна структура і соціальні відносини в стародавніх суспільствах”; “політичний устрій стародавніх суспільств”; “методика викладання антикознавчих та суміжних дисциплін”.

Репозитарій Уральського федерального університету імені першого Президента Росії Б. М. Єльцина (<http://elar.urfu.ru>). В колекції представлені електронні версії наступних періодичних видань: “Исседон. Альманах по древней истории и культуре”; “Документ. Архив. История. Современность”; “Античная древность и средние века”. Пошук інформації можна здійснювати за пошуковою системою, вводячи ключові слова чи прізвища дослідника, за алфавітним

покажчиком, а також у відповідних розділах: “розділи і колекції”, “за датою”, “за автором”, “за заголовком”, “за тематикою”, “джерела”.

Результативним є пошук інформації на спеціалізованих порталах, тематика яких чітко визначена і має виражену історичну спрямованість. Одним з таких ресурсів, що інтенсивно розвиваються, стали електронні періодичні видання.

Коли мова йде про термін “електронні журнали”, то як правило під ним розуміють як мінімум, три поняття: паралельні електронні журнали (електронні версії традиційних (друкованих) копій) – найбільш розповсюджений термін, оригінальні (ті, що видаються тільки в електронному вигляді), інтегровані (видаються у двох видах, які доповнюють один одного). Префіксні складові термінів, таких як електронні (electronic-), мережеві (networked-), онлайнні (online-), інтернетний (Internet-), вебівський (Web-), що визначають формати, в яких поширюються журнали, є взаємозамінними. Термін “електронний журнал” має найбільш широку інтерпретацію і застосовується, щоб визначити поширення журналу на компакт-дисках або в мережі, в той час як термін “веб-журнал” є найбільш специфічним – більшість всіх недрукованих журналів є сьогодні веб-журналами. Цей термін ще не набув стабільної форми, тому застосовується нечасто [28, с. 301]. Отже постає потреба дати чіткіше визначення терміну “електронний журнал”, яке можна сформулювати наступним чином: електронний журнал – це редаговане періодичне видання, що виставляється в мережі Інтернет або поширюється на CD-ROM [22, с. 51]. В цьому випадку характерною рисою електронного журналу є мережа чи електронний носій, як така основа існування, що відрізняє його від журналів, також представлених в електронному вигляді, але є копіями традиційних друкованих видань [22, с. 51].

Переваги та недоліки електронних видань, а в останні роки і журналів, активно обговорюються науковою спільнотою. Серед переваг можна вказати наступні: низька вартість в порівнянні з традиційними, друкованими виданнями; швидке і всевітне поширення цифрових видань; оперативна публікація рецензій на нові видання; можливість інтерактивного спілкування читача і автора статті за допомогою e-mail; доступ до всіх випусків журналу; можливість об’єднання в публікації різних типів даних (multimedia, GIS, об’ємні таблиці з розрахунками і т.п. [22, с. 52]

Першим етапом розвитку електронної періодики стало значне поширення в Інтернеті вже існуючої історичної періодики. З’являлися публікації окремих текстів – переважно статей дискусійного

характеру. Наступним етапом стала поява електронних видань. У цей час спеціалізовані пошукові сервери пропонують значні бази електронних газет і видань, у тому числі й таких, які належать відомим видавництвам. Однак і зараз мало хто з дослідників звертається до електронних видань, вважаючи їх недостатньо надійними і зручними в роботі. Електронні журнали поки що не складають конкуренції традиційним академічним виданням. Досить часто трапляється, що повні тексти журналів не доступні в режимі онлайн, але існує можливість знайти інформацію про передплату, склад редакційної колегії, вимоги до оформлення статей. На ресурсах такого типу поширена практика розміщення змісту і анотації статей нових номерів [8, с. 75].

Існує цілий ряд критеріїв, за якими можна оцінити той чи інший журнал (дизайн, доступність в мережі, частота оновлень та ін), але найважливішим є все ж контекст видання. Далеко не всі журнали підпадають під категорію наукових, тобто забезпечених коментарями автора, посиланнями на літературу, понятійним апаратом і т.д., а найголовніше несуть інформацію наукового або науково-популярного змісту. Остання обставина дуже важлива, оскільки часто електронний журнал має більшу кількість читачів, ніж деякі академічні видання.

Безумовно, є і цілий ряд проблем, пов'язаних з електронною періодикою. До них, в першу чергу, слід віднести: нерегулярність оновлення журналів; технічні проблеми (неправильний або змінений URL, складність пошуку видання, проблеми з програмним забезпеченням, повільний вихід в Інтернет та ін); проблеми цитованості електронного журналу; консерватизм сприйняття електронного журналу як чогось другосортного по відношенню до друкованого [22, с. 55].

Основною проблемою є відсутність чіткої межі між розміщеними в мережі Інтернет науковими і популярними історичними журналами. У традиційному журналі склад редколегії, гриф організації, навіть назва можуть скласти уявлення про наукову інформативність та достовірність видання. В мережі нерідко науковими називають електронні журнали, створені непрофесіоналами. Особливо часто зустрічаються Інтернет-видання, присвячені спеціальним історичним дисциплінам, що викликають найбільший інтерес у середовищі колекціонерів: з галузі археології, нумізматики, фалеристики й т.п. Копії історичних документів, розміщені в текстах статей таких журналів, як правило, не мають посилань на архівні справи, з яких вони були отримані. Нерідко під виглядом статей розміщують

відскановані матеріали з наукових книг і журналів без посилання на джерело інформації [8, с. 77].

Дуже гостро стоїть проблема збереження в мережі електронної періодики. Найчастіше електронні видання змінюють URL, що ускладнює користувачам здійснювати їх наступний пошук. Крім того, деякі ресурси з часом просто зникають з мережі, а разом з ними і опубліковані статті або джерела. Добре, якщо автор зможе перевидати свою роботу, але як бути, якщо такої можливості немає? На думку І. Сафронова [22, с. 60], виходом з цієї ситуації може служити запис на CD-ROM випусків видання після закінчення якогось певного проміжку часу (наприклад, року) з наданням їх у найбільші державні бібліотеки, які забезпечені відповідними залами роботи з електронними публікаціями. Що ж до можливості прочитання всіх опублікованих номерів того чи іншого видання, то тут, як правило, всі електронні журнали забезпечені архівом, де зберігаються попередні номери (як приклад, журнали “Античный мир и археология” (<http://ama-sgu.narod.ru>), “Para bellum” (<http://www.parabellum.vzmaKh.ru>), “Средние века” (<http://www.srednieveka.ru>). Відповідно доступ до них здійснюється вільно. Хоча можна спрогнозувати, що в недалекому майбутньому, можливо, за це необхідно буде платити. Така тенденція чітко простежується на прикладі розвитку зарубіжної Інтернет-періодики, де найбільш солідні і авторитетні журнали доступні після оплати передплати. У вільному доступі залишається тільки перелік опублікованих статей, анонси, рекламна інформація.

Провідний фахівець з проблеми використання Інтернет-ресурсів в історичних дослідженнях О. Жданович [8, с. 75] досить критично оцінює перспективу виникнення життєздатного професійного електронного історичного журналу в чистому вигляді без підтримки наукових або освітніх установ. Більшість таких проектів перестала існувати, як тільки згаснув ентузіазм організаторів та припинилася спонсорська підтримка. На його думку, значно перспективніше виглядають друковані журнали, що мають певні сформовані традиції та ядро авторського колективу. Особливо дослідник відзначає потенціал розвитку таких журналів, спрямований не тільки на створення електронних версій вихідних номерів, але й на розміщення статей з попередніх випусків [8, с. 75].

Серед академічних журналів, що мають свої сайти, варто назвати часопис “Средние века” (<http://www.srednieveka.ru>). В архіві журналу викладені оцифровані версії за період 1942-2012 рр. в форматі pdf, що дає можливість використовувати матеріали статей в наукових

дослідженнях. Пошук необхідної інформації можна здійснювати трьома способами: 1) шляхом введення ключових термінів і понять в пошуковий рядок; 2) пошук інформації за номерами, викладеними в архіві у хронологічній послідовності; 3) пошук за списком авторів, статті яких публікувалися на сторінках видання.

Журнал “Богословские труды” (<http://www.btrudy.ru>) є центральним науково-богословським рецензованим виданням Руської Православної Церкви, що об’єднує під своєю обкладинкою праці вітчизняних і зарубіжних вчених з різних церковних і світських інституцій. Видається з 1960 року. У архіві журналу представлені електронні версії за період 1960-2012 рр. Тематичне розмаїття матеріалів, представлених на сторінках даного видання, доволі значне: тут друкуються роботи з питань догматичного богослов’я і патристики, церковної історії, літургії, агіографії, канонічного права, біблеїстики та інших церковно-історичних дисциплін.

Науковцями історичного факультету Воронежського державного університету видається електронний журнал “Исторические записки” (<http://www.hist.vsu.ru/cdh/index.htm>), який немає паперової версії і зареєстрований в репозитарії електронних видань НТЦ “Информрегистр”. Всі його матеріали в кінці року переписуються на CD-ROM і надходять в Російську державну бібліотеку, бібліотеку ІНІОН, бібліотеку Воронежського держуніверситету. На сторінках даного видання публікуються статті з історії античного світу та середніх віків.

Освітні ресурси. На сайті “Историческая библиотека” (<http://historylib.org>) розміщено добірку історичних книг, переважно з історії слов’ян, кочівників та стародавніх народів Європи. Як декларують автори сайта, в подальшому планується розміщення книг з історії інших народів. Книги як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників викладені за наступними рубриками: “Слов’яни”, “Античність. Стародавній Рим і Стародавня Греція”, “стародавні народи Європи”, “Кочові народи”, “Стародавні народи Америки”, “Близький Схід і Північна Африка”, “Середньовічна Європа”. Інформацію отриману з даного сайта можна використати хіба що для освітньої діяльності, оскільки книги оцифровані у html-форматі, за винятком зображення обкладинки, відсутні будь-які критерії, що відповідають формату оригіналу (повний бібліографічний опис, посторінкова розбивка). Суттєво знижує наукову вартісність даного ресурсу відсутність інформації, хто саме є його розробником разом з можливістю зворотного зв’язку.

“КнигаФонд” (<http://www.knigafund.ru>) – освітня електронна бібліотека, що об’єднала десятки тисяч актуальних електронних підручників, навчальних посібників, наукових публікацій, навчально-методичних матеріалів та інших видань, затребуваних при освоєнні програм вищої професійної освіти. Дана електронна бібліотечна система являє собою не просто каталог електронних матеріалів, а повноцінний освітній інструмент для ефективної роботи з навчальними та науковими виданнями, що дозволяє читати, конспектувати, цитувати їх електронні версії, проставляти закладки, формувати власні “книжкові полиці”, удосконалювати свої пізнання і навички їх поповнення. Поряд з основними фондами, що складаються з навчальних, навчально-методичних та наукових видань, в ЕБС “КнигаФонд” представлена також класична художня література, видання з історії, релігії, культури і мистецтва. Всі архівні видання, що не охороняються авторським правом, включені в розділ “Букініст”, безкоштовно доступні будь-якому зареєстрованому користувачеві.

Загалом у розділі “історія” представлені 91797 книг, у тому числі 36 підручників, 32 монографії, 27 журналів, що включені до переліку ВАК РФ. Дещо специфічною є процедура пошуку необхідної інформації. В пошуковому рядку потрібно ввести ключове слово, потім пошукова машина видає результати пошуку за тегами, в нашому випадку це “стародавній світ”, “історія стародавнього світу”, “історія стародавньої Греції”, “середні віки”, “література середніх віків”. На нашу думку, перспективним є чітке структурування каталогу за географічним і хронологічним принципом. В даному випадку зарахування даного ресурсу до категорії освітніх є також умовним, оскільки тут представлені як навчальні матеріали, так і монографічні видання, які можна використовувати у науково-дослідницькій практиці.

Сайт “deusvult.ru” (<http://deusvult.ru>) представляє собою спробу об’єднати багатовікову історію хрестоносного руху, що здійснив помітний вплив на розвиток як Європи, так і Близького Сходу. Структура сайту складається з наступних рубрик і категорій: “хрестові походи на Схід” (категорії: “кампанії і битви”; “держави”; “просопографія”); “північні хрестові походи” (категорії: “кампанії і битви”); “реконкіста” (категорії: “кампанії і битви”; “держави”); “тевтонський орден” (категорії: “військова історія”, “політична історія”, “культурна історія”); “релігія і церква” (категорії: “джерела”, “переклади джерел”, “огляди джерел”); “література” (категорії: “література”, “огляди літератури”. В основному на даному сайті викладені статті, що

раніше публікувались в журналах Росії і ближнього зарубіжжя, вони мають бібліографічний опис із вказівкою першопочаткової публікації, в кінці статті є гіперпосилання на матеріали за подібною тематикою. Оскільки тексти статей не відтворюють повністю паперовий варіант із збереженням посторінкового розміщення тексту, то даний матеріал доцільно використовувати лише з навчальною метою. Суттєвим упущенням, на наш погляд, є відсутність інформації про авторів і розробників сайта, що ускладнює його ідентифікацію.

Прикладом інформаційного забезпечення студентів-істориків необхідними матеріалами для вивчення історії середньовіччя може слугувати сайт “Medium aveum” (<http://mediumaveum.narod.ru>), розрахований на студентів історичного факультету Алтайської державної педагогічної академії. У бібліотеці зібрані джерела, основна і додаткова література, рекомендована для підготовки до семінарських занять та іспитів.

Проект “Симпозиум” (<http://simposium.ru>) присвячений стародавній історії і літературі. Даний проект, як це зазначено в описовій частині, розрахований на середньостатистичного любителя історії, який не є істориком-професіоналом, який не має можливості купувати книги, але має доступ до Інтернету. Тут можна знайти твори як античних так і середньовічних авторів. Значна частина текстів спеціально адаптована для читання на КПК. Тематика розміщених текстів здебільшого відноситься до військової історії, історії стародавньої Греції та елліністичних держав, Римської республіки і ранньої Римської імперії. Сайт структурований за наступними розділами: “історія Стародавнього Сходу”; “історія Стародавньої Греції”, “історія Стародавнього Риму”, “історія Візантії” і категоріями: “антична література”, “антична думка”, “джерела”, “дослідження”, “військова справа”. Для зручності сайт обладнаний пошуковою системою, відповідно можна здійснювати пошук за автором чи назвою твору.

Проект “Исторические материалы” (<http://istmat.info>) присвячений історії Росії та історії демократичних, визвольних і революційних рухів у світі. Тут розміщені електронні версії наукових публікацій з середньовічної історії, переважно вони стосуються соціально-політичних рухів в західній Європі епохи розвинутого середньовіччя, зокрема селянських виступів під керівництвом Дольчино (Італія). Уота Тайлера (Англія), жакерія (Франція), гуситів (Чехія).

На сайті творчої групи “Enoth design” (<http://enoth.org/index.htm>) (м. Санкт-Петербург, РФ) представлені матеріали із стародавньої та середньовічної історії: “Біблійна археологія” Дж. Е. Райта, фрагменти

ілюстрованої енциклопедії зброї, воїнів і військової справи Дж. Уоррі “Військова справа класичної античності”, “Історія хрестових походів” Ф. І. Успенського, фрагменти книги М. А. Заборова “Хрестоносці на Сході”, розділи книги Б. Глогера “Імператор, бог і диявол: Фрідрх II Гогенштауфен в історії і переказах”, К. Фоулера “Століття Вік лантагенетів і Валуа”, П. Соєра “Вікінги”, чотиритомна “Всесвітня історія” О. Єгера, “Життя і розваги в середні віки” Е. Віолле-ле-Дюка, “Історія вестготів” Д. Клауде, “Держава Німецького ордену. Портрети великих магістрів” Е. Машке, “Падіння Константинополя в 1453 р.” С. Рансімена.

В Інтернеті з 1999 р. реалізується науково-освітній ресурс “Бібліотека історичного факультету Московського державного університету ім. М. Ломоносова” (<http://www.hist.msu.ru/ER/index.html>), ресурс, адресно створений для використання в історичній науці та освіті. У бібліотеці представлені оцифровані історичні джерела, а також посилання на історичні ресурси рунету. Матеріали для зручності розміщені у відповідних рубриках: “Стародавній схід”, “Античність”, “Середні віки”. Показовим є те, що багато матеріалів розміщені через гіперпосилання на інші сайти, зокрема “Библиотека Михаила Грачева” (<http://grachev62.narod.ru>), “Філософський портал” (<http://philosophy.ru>), “Древний Рим” (<http://ancientrome.ru>), “Египтологический изборник” (<http://www.egyptology.ru/index.htm>) та ін.

Соціальні мережі на сьогоднішній день є одними з найпопулярніших сервісів, що привертають увагу значної частини інтернет-аудиторії. Вони є універсальним інструментом комунікації і дозволяють вирішувати широке коло завдань. За останні 3-5 років у світовому педагогічному співтоваристві обговорюються можливості використання соціальних мереж в освіті. Можна виділити наступні аргументи на користь їх застосування: 1. Це модно. Майже кожен студент знайомий з соціальною мережею “Vkontakte”, і більшість раді, що можуть використовувати цей сайт для навчання. 2. Це безкоштовно. Багато вузів змушені купувати спеціальне програмне забезпечення і розміщувати сервери для зберігання цифрових даних і організації комунікації в мережі. Соціальні мережі все це надають безкоштовно. 3. Студенти залучені в соціальні мережі більше, ніж в якісь інші web-ресурси. Багато викладачів знайомі і використовують різні системи управління навчанням, але студенти, як правило, з’являються в них рідко, лише в разі потреби, в той час як в соціальних мережах вони бувають по кілька разів на день. 4. Соціальні мережі володіють функціоналом, що дозволяє оперативно ділитися зі студентами

важливою інформацією і робити нагадування. 5. Навчаючись в соціальних мережах, студенти засвоюють навички ХХІ ст., а саме: оволодіння засобами і способами комунікації з іншими людьми і пошук-аналіз інформації в епоху інформаційного суспільства. 6. Соціальні мережі відкривають студентам можливість поділитися тим, чому вони навчилися, не тільки зі своїми однокурсниками, а й з усім світом. 7. Спільна робота з цікавими web-ресурсами стає ще більш зручною. Через соціальну мережу студенти та викладачі можуть обмінюватися і обговорювати цікаві знахідки в мережі [25, с. 127].

“Vkontakte” є найпопулярнішим і цікавим соціальним ресурсом для користувачів у віці від 14 до 24 років. Ця соціальна мережа також є і лідером по активності відвідування проекту користувачами: 45% зареєстрованих на цьому ресурсі відвідують його щодня, а 70% з них частіше ніж 1 раз на добу. кожен третій учасник “vkontakte” витрачає на одне відвідування більше півгодини свого часу. Саме соціальна мережа “vkontakte” за високого ступеня активності та залучення в неї сучасних студентів може бути обрана в якості майданчика для організації навчальної роботи із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Можна виділити наступні переваги використання соціальної мережі перед іншими видами мережевих технологій: 1. Звичне середовище для молоді. Інтерфейс, способи комунікації та публікації контенту в цьому середовищі користувачами вивчені досконало. Цьому сприяє якісне юзабіліті (зручність і зрозумілість) системи, а також активний і тривалий досвід використання (70% користувачів відвідують мережу частіше ніж 1 раз на добу). Різноманітність форм комунікації. 2. Вікі-сторінки, форуми, опитування, голосування, коментарі, підписки, відправка персональних повідомлень та інше забезпечують широкі можливості спільної роботи. 3. Однозначна ідентифікація користувачів. Найчастіше в соціальній мережі людина виступає під своїм ім'ям і прізвищем, рідше – під псевдонімом. В інших інтернет-сервісах відбувається навпаки. Активність учасників простежується через стрічку новин. Цей інструмент дозволяє не розгубитися користувачеві в різноманітті інформаційних потоків і здійснювати ефективний моніторинг оновлень різноманітного контенту. У студентів з'являється можливість бути в курсі всіх змін, що відбуваються в процесі навчальної діяльності, відслідковувати освітню активність одногрупників і викладача, який, у свою чергу, спостерігає і координує роботу студентів [25, с. 130]. 4. Кожен зареєстрований користувач чи група користувачів можуть створити групу (спільноту) за спільністю

наукових інтересів. В подальшій перспективі контент такої групи може постійно оновлюватися науковою літературою, мультимедійними матеріалами (ілюстративний і картографічний матеріал, аудіо і відео-файли), існує також можливість створення тем для обговорення і голосування, запрошення нових учасників, географія яких може бути найрізноманітнішою.

Однією з найбільш чітко структурованих наукових спільнот є “Электронная историческая библиотека” (<http://vk.com/library.online>). Як свідчить опис групи, тут представлені друковані видання XVI – XIX ст., історіографія XX ст., сучасні дослідження, публікації джерел, колекція рукописів і манускриптів, історичні карти і атласи, підручники для вищої школи, енциклопедії, періодичні видання, література іноземною мовою. В структурі представлена навігація, що включає в себе наступні категорії: “оцифровані видання”, “археографічний музей”, “електронні ресурси”. Пошук необхідної інформації можна здійснювати за хронологічним рубрикатором (викладені оцифровані версії книг з історії первісного суспільства, історії стародавнього світу, історії античності, історії середніх віків, історії нового часу, історії новітнього часу), регіональним рубрикатором, тематичним принципом. Представлена також категорія “спеціальні історичні дисципліни”, де розміщені наукові видання з джерелознавства, історіографії, теорії та методології історії, історичної географії, археології, етнології, геральдики та краєзнавства.

Доволі насиченою є рубрика “багатотомні серійні видання, збірники матеріалів”, де представлені такі авторитетні академічні видання як “Вестник древней истории (архів номерів за період 1937-2012 рр.)”, “Советская археология” (архів номерів за період 1936-1992 рр.), “Средние века” (архів номерів за період 1942-2008 рр.) та ін.

В рубриці “Енциклопедії” викладено “Словарь книжников и книжности Древней Руси” та 16-томне видання “Советской исторической энциклопедии”, окремі статті якої не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Розділ “Література на іноземних мовах”, представлений авторитетними виданнями Кембриджського університету, зокрема “Кембриджська історія стародавнього світу” (14 томів), “Кембриджська історія Візантійської імперії”, 7-ми томна “Кембриджська історія середніх віків”, “Візантійський журнал” (Лейпціг, Німеччина, архів номерів за 1892-1913 рр.).

“Електронна бібліотека середньовіччя” (http://vk.com/lviv_medieval_club) містить небагато книг (327), однак завдяки вдало

розробленому меню групи можна оперативно здійснювати пошук інформації в наступних рубриках і підкатегоріях: “історія західної Європи” (містить наступні підкатегорії: “джерела”, “загальні праці”, “військова справа”, “історія хрестових походів”, “історія Англії”, “історія Церкви”, “історія Скандинавії”, “історія Італії”); “історія Візантії” (представлена наступними підрозділами: “джерела до історії Візантії”, “загальні праці з історії Візантії”, “історія візантійської Церкви”, “культура Візантії”, “рання Візантія IV-VI ст.”, “від античності до середньовіччя VII – IX ст.”, “від могутності до занепаду X – XII ст.”, “шлях до загибелі XIII – XV ст.”, “військова справа Візантії”); “Середньовічна Україна” (складається з підрозділів: “джерела до історії середньовічної України”, “давні слов’яни”, “Київська Русь”, “Галицько-Волинська держава”, “під владою іноземних держав”).

Спільнота “Ромейская цивилизация” (http://vk.com/roman_civilization) об’єднує всіх, хто цікавиться історією та культурою візантійської імперії. Тут періодично викладаються електронні версії наукових видань, присвячених актуальним проблемам. Пошук інформації можна здійснювати за т.зв. тегами (іменованій розділ елементу, що характеризує і визначає дані): “книги”, “вітчизняна історія”, “загальна історія”, “античність”, “середньовіччя”, “історія науки”, “персоналії”, “історія культури”. Прикметно, що до кожної книги представлено зображення титульної сторінки паперового оригіналу, а також анотація видання. В групі представлена добірка альбомів з ілюстраціями на візантійську тематику: “монети античної епохи”, “монети візантійського світу”, серія зображень візантійських імператорів, розміщених у відповідності з приналежністю до правлячих династій, церковних, військових, політичних і культурних діячів різних періодів. Заслужують уваги альбоми із зображеннями пам’яток античної та середньовічної архітектури, армій та озброєння епохи античності і середньовіччя. Доволі численними є карти і схеми різних епох і країн, що входили в орбіту впливу ромейської цивілізації. Для тих, хто цікавиться історією візантиністки, безумовно цікавими будуть альбоми з портретами російських та зарубіжних візантиністів, що супроджуються інформацією довідково-біографічного характеру. Необхідно відзначити, що на відміну від більшості груп, представлених в даній мережі, в альбомах цієї спільноти до кожної ілюстрації, карти чи схеми представлена коротка інформація описово-довідкового характеру.

“Записки с истфака – античность” (<http://vk.com/istfacere1>): інтелектуальне об’єднання студентів-антикознавців Росії та США. Тут

публікується наукова творчість з історії Стародавньої Греції, Риму та інших держав античного світу. Представлені книги провідних зарубіжних і російських антикознавців, тексти писемних джерел грецькою, латинською та російською мовами. Незначним недоліком є те, що пошук інформації доводиться здійснювати шляхом перегляду всієї інформації, представленої на сторінці спільноти, оскільки представлена система пошуку за авторами і статтями не активована.

Доволі об'ємною за кількістю представленої наукової літератури (729 книг) є “Геродотова Библиотека” (http://vk.com/gerodotova_biblioteka). Каталог бібліотеки сформований за хронологічно-цивілізайним принципом, представлені книги з історії первісності, Стародавнього сходу в цілому і окремих регіонів: Месопотамія, Ізраїль, Персія, Карфаген, Китай, Індія, античні Греція і Рим, Північне Причорномор'я. Окремою категорією виділені книги іноземною мовою та книги з історії християнства. До кожної книги представлено зображення титульної сторінки паперового оригіналу, а також анотація видання.

Знову ж таки, на наш погляд, охарактеризовані вище ресурси в принципі можна віднести як до категорії освітніх, так і дослідницьких, оскільки в них представлені не лише навчальні матеріали, а й електронні версії наукових монографій і періодичних. До того ж майже всі цифрові копії видань відповідають паперовим оригіналам, що дає можливість використовувати їх для наукових досліджень

“Загадочный Древний Египет” (<http://vk.com/mysteriofegypt>) інформація, представлена в даній спільноті, носить швидше пізнавальний характер. Тут періодично з'являються мультимедійні матеріали з історії та культури Стародавнього Єгипту: ілюстративний і картографічний матеріал, супроводжуваний текстовою інформацією, гіперпосилання на статті в інформаційних та науково-популярних виданнях (на кшталт “Наука и жизнь”), документальні фільми, зняті відомою англійською компанією BBC. Наявна також невелика бібліотека з єгиптології – в основному це праці російських єгиптологів і тексти джерел в перекладі російською мовою.

Дослідникам історії християнства доречно ознайомитися з контентом групи “Библиотека теолога” (<http://vk.com/libraryoftheologian>). Тут можна знайти книги з богослов'я, патристики, патрології, історії Церкви, візантології, християнської філософії. Варто також зауважити, що на даний момент відсутня чітка структура групи, що дозволило б здійснювати пошук необхідної інформації, не докладаючи при цьому значних зусиль.

Проведений контент-аналіз охарактеризованих вище електронних ресурсів засвідчує їхню видову різноманітність і дає підстави стверджувати про перспективу використання цих матеріалів як для знайомства з історичним минулим, що в першу чергу є актуальним для освітнього процесу, так і для проведення серйозних наукових студій, оприлюднення результатів досліджень та їх обговорення в наукових колах фахівців-істориків.

Разом з тим, ще більшої актуальності набуває тема критичного відбору та осмислення інформації, отриманої завдяки пошуку у всесвітній глобальній мережі. Як ми мали змогу переконатися, інформаційні ресурси далеко не завжди відповідають усталеним критеріям науковості (відсутність контактної інформації про авторів сайта, бібліографічних описів оцифрованих паперових публікацій, безсистемність і хаотичність наповнення контенту і т. п.). Оскільки здійснювати контроль за якістю оприлюдненої в он-лайн інформації практично неможливо, науковці у своїх пошуках повинні керуватися критеріями оцінки якості сайтів, як-от: репрезентативність (докладна інформація про те, хто і з якою метою створив даний он-лайн проект, чітка структурованість, наявність зворотного зв'язку), тривалість існування, наявність перехресних посилань, авторство розміщених оцифрованих матеріалів (якщо це цифрова версія паперового оригіналу, то обов'язкове оформлення згідно із загальноприйнятими бібліографічними нормами), відображення нових надходжень, наявність варіантів пошуку (за допомогою пошукового рядка, предметного, систематичного і авторського покажчиків).

З приводу актуального питання: наскільки електронні публікації зможуть замінити друковані аналоги і витіснити їх з ужитку, необхідно зазначити наступне: впродовж всього історичного розвитку людства прослідковується спадкоємність у зміні засобів, способів і форм інформаційного обміну. З настанням чергової фази і виникненням якісно нового способу збереження і передачі інформації попередні засоби і способи не відкидаються, а якісно доповнюють нові. Так, ні писемність, ні комп'ютери не скасували невербальні та вербальні засоби передачі інформації. Варто звернути увагу на той факт, що жодна з перших чотирьох інформаційних революцій не скасувала попередній спосіб збереження і передачі інформації, а більше того, сприяла його розвитку (наприклад, книгодрукування призвело до стандартизації писемності). Дана теза може служити важливим аргументом у дискусії про роль традиційних книг в комп'ютерну еру і про те, чи будуть вони "живі" в майбутньому.

Джерела та література: 1. Альмагамбетова Д. Р. Интернет-ресурси в системі інформаційного забезпечення наукових досліджень по історії Казахстану. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Караганда, 2010. – 29 с.; 2. Афанасьєва Л. П. Інтернет для історика: мусорна корзина або кладезь мудрості? // Новий історический вестник. – 2003. – № 1 (9) [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nivestnik.ru/2003_1/14.shtml; 3. Быстрицкий Н. И. Византиноведческие информационные ресурсы. Тенденции и перспективы // Византийский временник. – 2012. – Вып. 71 (96). – С. 286-295; 4. Владимиров В. Н. Интернет для историка: и всё-таки новая парадигма! // Круг идей: историческая информатика в информационном обществе. Труды VII конференции Ассоциации “История и Компьютер”. – М., 2001. – С. 279-289; 5. Гагарина Д. А., Корниенко С. И. Формирование информационно-коммуникационной компетентности студентов университета на основе изучения отечественной истории как общеобразовательной дисциплины. Методическое пособие. – Пермь, 2007. – 170 с.; 6. Домановський А. М. Відтворення віртуальної Візантії, або Василевс. “De administrando “Візантійською цивілізацією” засобами Інтернету” // Методичний вісник історичного факультету. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – № 10. – С. 7-19; 7. Доорн П. Електронний лабіринт: можливості і “ловушки” комп’ютерної системи INTERNET для істориків // Круг идей: Развитие исторической информатики. Труды II конференции Ассоциации “История и компьютер”. – М., 1995. – С. 22-135; 8. Жданович О. Дослідницькі ресурси історичної тематики в мережі Інтернет: створення та використання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2010. – 210 с.; 9. Интернет-ресурси в изучении истории древнего мира: методический материал к курсам истории древнего Востока и истории античности / Сост. А. В. Колобов, Д. В. Бубнов. – Пермь, 2004. – 36 с.; 10. Корниенко С. И., Власова О. В., Гагарина Д. А. Исторические информационные ресурсы: понятие, описание и классификация // Информационные ресурсы России. – 2012. – № 1. – С. 16-19; 11. Корниенко С. И., Гагарина Д. А. Интернет – среда и средство историографического исследования // Интернет и современное общество. – 2008. – С. 62-63; 12. Куліков В. О. Пошук історичної інформації в інтернеті: Посібник для студентів історичних факультетів. – Харків: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 91 с.; 13. Можаяева Г. В. Роль исторической информации в современном источниковедении // Открытое и дистанционное образование. – 2003. – № 1. – С. 35-46; 14. Можаяева Г. В., Мишанкина Н. А. Контент-анализ историографического источника (к вопросу о междисциплинарности) // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 294, Январь. – С. 52-61; 15. Можаяева Г. В., Фещенко А. В. Электронные ресурсы в историческом образовании. Методическое пособие. – Томск, 2003 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://edu.tsu.ru/historynet/informatika/posobia/his_educ/index.htm; 16. Мягков Г. П., Недашковская Н. И., Недашковский Л. Ф. Пространство сети Интернет для исследователей истории средневековья: информационно-справочные ресурсы, научные центры, коммуникация, источники: учебно-методическое пособие для историков. – Казань: Изд-во Института истории АНРТ, 2008. – 56 с.; 17. Онисько Г. Я., Шкодзінський О. К. Завдання вікі-ресурсу та інституційного репозитарію у формуванні науково-освітнього середовища ВНЗ // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування, використання та збереження бібліотечних фондів бібліотек вищих навчальних закладів в умовах розвитку інформаційних технологій» (11-12 травня 2011 р.). — Львів: НБ ЛНУ, 2011. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/1043/2/Article->

Shkodzinskyu_Onysko-Wiki_resource_institutional_repository_tasks_LNSL_2011.pdf; **18.** Пархоменко М. В., Хричов С. О., Шуліченко А. Д. Візантія стає ближчою, або що під мантиєю у “Василевса”? Рецензія на інформаційний ресурс “Василевс. Українська візантиністика” (<http://byzantina.wordpress.com>) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1006. – Серія “Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки”. – Вип. 15. – С. 151-154; **19.** Петров М. И. Интернет для исследователя или исследователь для Интернет? // Информационный бюллетень Ассоциации “История и компьютер”. – 1999. – № 24. – С. 138-141; **20.** Рожнева Ж. А. Ресурсы Интернет в исторических исследованиях и образовании. Учебное пособие. – Томск, 2003 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://edu2.tsu.ru/historynet/informatika/posobia/rojneva>; **21.** Рожнева Ж. А. Проблема представления исторических источников в сети Интернет // Материалы II Всероссийской научно-практической конференции-выставки “Единая образовательная информационная среда: проблемы и пути развития”. Томск. 8 - 11 сентября 2003. – Томск, 2003. – С. 287–289; **22.** Сафонов И. Е. Электронные журналы для историков // Круг идей: Электронные ресурсы исторической информатики. Труды VIII конференции Ассоциации “История и компьютер” / Под редакцией Л. И. Бородкина, В. Н. Владимирова. – М., 2003. – С. 51-60; **23.** Тугорский А. В. Развитие интернет-ресурсов по этнографической / антропологической тематике в 2003-2013 гг. // Историческая информатика: информационные технологии и математические методы в исторических исследованиях и образовании. – 2013. – № 2. – С. 31-41; **24.** Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной / Под ред. Е. Л. Варгановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.; **25.** Фещенко А. В. Социальные сети в образовании: анализ опыта и перспективы развития // Гуманитарная информатика. – 2011. – Вып. 6. – С. 124-134; **26.** Хуст Л. Р., Бузаров А.Ш. Научно-образовательные ресурсы Рунета по истории: алгоритм поиска // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Регионоведение: философия, история, социология. юриспруденция, политология, культурология. – 2013. – Вып. 2. – С 62-72; **27.** Юмашева Ю. Ю. Дорога в ад вымощена благими намерениями: Нормативно-правовое рондо // Круг идей: историческая информатика в информационном обществе. – М., 2001. – С. 371-409; **28.** Ярошенко Т. А. Электронные журналы – проблема или панацея? // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 7-я Международ. конф. “Крым 2000”: Тема 2000 г.: Библиотеки, издательства, книгораспространение и образование в едином информ. и социокультур. пространстве: тр. конф., Судак ... [и др.], Автоном. Респ. Крым, Украина, 3-11 июня 2000. – Т. 1. – С. 300-303.